

Fromma böcker, en torkad gäddskalle och naturvetenskap som inspiration till ny teologisk forskning

PER ÅKERLUND

Per Åkerlund, född 1949 i Norrbotten, FK, TK, är präst i Svenska kyrkan. Han arbetade 1977-1984 som komminister i Stensele församling i Lappmarken. År 1978 startade han bokförlaget Artos där han fram till idag har givit ut närmare 900 titlar, de flesta inom teologins område. Detta är hans hedersdoktorsföreläsning som hölls vid Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet den 28 maj 2015.

Ärade professorer, docenter, teologie doktorer, licentiater och studenter, mina damer och herrar.

Först vill jag rikta ett varmt tack till den teologiska fakulteten i Lund för att ni förärat mig ett hedersdoktorat. Det är naturligtvis en stor glädje för mig och mina närmaste men jag delar den också med alla de som gratulerat mig. Det har gjort min glädje till en dubbel glädje. Alltså, stort och varmt tack från mig och många andra.

I den här föreläsningen skulle jag vilja säga två saker. Det ena är att något berätta om förlagets historia och utgivning. Det andra är att fördjupa den *win-win*-relation som vi redan har och som ni gav uttryck för i motiveringen till ert val. Den består ju i att ni forskar och skriver böcker som vårt förlag sedan kan ge ut. Vi vinner båda på detta. Mitt ärende idag är att gå vidare i denna relation och ge tips och uppslag för ny teologisk forskning som kan resultera i nya böcker på vårt förlag. Förhoppningen är alltså att många, många nya världsberömda böcker från teologiska fakulteten i Lund skall komma ut på Artos bokförlag.

Men innan vi kommer till förlagets utgivning, låt mig dela med mig av några tankar som i tid i det närmaste sammanföll med ert vänliga beslut om hedersdoktoratet. Det är tankar som kan inspirera snart sagt alla teologer. Bakgrunden till min önskan att kunna inspirera er är att jag gick realmatematisk gren i gymnasiet, med sju timmar matte och fyra timmar fysik och tre timmar

kemi i veckan. Den ekluten satte djupa spår i mitt sinne och de har inte gått ur. Jag har under alla år sedan min studentexamen 1968 tagit del av den moderna naturvetenskapens landvinningar, naturligtvis i populär form. Jag vill alltså ge inspiration till forskning med andra utgångspunkter än de som naturligt växer fram inom er fakultet.

Bara några veckor före ert beslut tillkännagavs 2014 års Nobelpris i medicin eller fysiologi. Som ni alla kommer ihåg handlar det om upptäckten av speciella minnesceller i hjärnans äldsta och djupaste delar, bl. a Hippocampus. Redan när jag fick höra den kortfattade motiveringen i Dagens eko den 6 okt 2014 klack det till inom mig. Detta är något som många av oss anat och känt till hur länge som helst: att vårt minne på ett fundamentalt sätt är förknippat med platser. När jag senare fick en mer utförlig beskrivning av de upptäckter som belönats med Nobelpriset, hade jag i princip allt det jag kommer att säga här idag klart för mig. Sedan några år hade jag också populärvetenskapligt intresserat mig för vittnespsykologi. Nu föll allt på plats. Men innan jag ger en kort repetition om vad priset handlar om vill jag förklara min personliga entusiasm över de vetenskapliga upptäckter som låg bakom detta pris.

Vi har återkommande haft hundar under lång tid och det har betytt att jag varje morgon i ca trettio års tid gått det som i Skellefteå kallas

Broarna runt, det är en slinga vid Skellefteälven på fem km. Eftersom jag under dessa år återkommande predikat, skrivit artiklar, hållit föredrag har i princip allt vad jag skulle säga eller skriva kommit till mig under promenaderna. Och – nu kommer det viktiga i kråksången – jag vet på vilken plats jag fick den eller den idén. Hur många gånger har jag inte plågat mina samtalsvänner med att säga, ”just vid Parkbrons södra fäste kom jag att tänka på . . .” eller ”mitt nedanför gamla slakteriet insåg jag att . . .” Ett mer drastiskt exempel på minnets förhållande till platser kommer från samma promenad för ca femton år sedan.

Vi hade just gått över Lejonströmsbron, Martin och jag, Martin var hundens namn. Han var drygt ett år gammal och han sprang utan koppel ner till något han fann vid älvens strand. Han blev helt uppslukad av sitt fynd och kom inte på inkallning. Jag gick fram och såg att han tuggade vilt på en torkad gäddskalle. Vilket fynd!

När vi sedan varje morgon under tolv års tid gick samma promenad gick Martin ner och kollade på samma plats eller på äldre dagar i alla fall gjorde en liten lov. Över fyra tusen morgnar i rad, ner till samma plats och kolla. Kanske det ligger en ny gäddskalle här? Detta handlar 2014 års nobelpris i medicin och fysiologi om. Och detta kan inspirera till nya perspektiv i valda områden av teologisk forskning.

Jag ger först en kort repetition av Nobelför-samlingens vid Karolinska Institutet motivation.¹

John O'Keefe och May-Britt Moser och Edvard I. Moser får priset för (att) de . . . upptäckt ett positioneringssystem, ett slags ”inre GPS” i hjärnan som gör det möjligt att orientera sig i rummet. Deras arbete har visat hur en avancerad intellektuell process utförs av hjärnans nervceller.

. . . Pristagarnas upptäckter har löst ett problem som sysselsatt filosofer och forskare i århundraden – hur hjärnan skapar en karta av rummet som omger oss, och gör det möjligt för oss att (minnas) hitta vägen i en komplicerad omgivning. . . Den öppnar vägar för att förstå andra kognitiva proces-

ser, till exempel hur människan förmår att minnas, tänka och planera.

Det som vi skall fokusera på i det här sammanhanget är hur minnet är fundamentalt förknippat med platser. I ett Vetenskapens värld-program i SVT² säger Edvard Moser: ”[Minnet] är alltid kopplad till en plats. En plats ingår alltid i ett minne. Platsen är ett slags skelett och på det fäster sedan resten av minnet”.³

Alla djurarter och alla människor nu och före oss är konstruerade på detta sätt. Alla våra minnen är fästade vid denna basala GPS som vi har i våra djupaste hjärnstrukturer. Utan att vi varit mer eller mindre medvetna om det har platser ett fundamentalt förhållande till våra minnen.

John O'Keefes och makarna Mosers upptäckt av hjärnans positioneringssystem kan gå till historien som en av de viktigaste. All forskning som har med minnet att göra kommer att påverkas. Naturligtvis inte bara neurologi och psykologi utan praktiskt taget all humaniora och all zoologi. Tänker man efter inser man att konsekvenserna är svåra att överblicka. Kommer ni ihåg vad jag sa just när jag hört nyheten om Nobelpriset i Dagens eko? ”Detta är något många av oss anat och känt till hur länge som helst.” Självklart har t ex zoologer och psykologer och en mängd forskare vetat att minnet har med platser att göra. När det gäller minnesteknik är detta hopkopplande av minne med plats känt sedan antiken.⁴ Min egen iakttagelse av hunden Martins beteende vid fyndet av gäddskallen berodde på att jag just då läste professorn i zoologi i Uppsala, Staffan Ulfstrands bok om hur

² Vetenskapens värld, nr15, sändes 8 dec 2014, kan ses på svtplay till den 6 juni 2015.

³ I programmet intervjuas också Jonas von Essen, världsmästare i minne. Han får under någon halvtimme i uppgift att lära sig hela det periodiska systemet, alltså våra kemiska grundämnen namn, atomnummer och atomvikt med en decimal. Vi känner idag till 118 grundämnen men då är de sista 10 konstgjorda i partikelacceleratorer. När Jonas von Essen sedan kommer tillbaka i studion har han lärt sig allt detta. Han gjorde det i Nordstan i Göteborg genom att fästa all kunskap på olika platser som han ser.

⁴ Jonathan D. Spence: *Matteo Riccis minnespalats*, Ordfront 1989. Kap 1 innehåller en utförlig beskrivning av minneskonst från antiken, medeltiden och renessansen, och hur minnet är förknippat med en plats.

¹ URL = <<http://ki.se/nyheter/nobelpriset-i-fysiologi-eller-medicin-2014-till-john-okeefe-may-britt-moser-och-edvard-i>>

mesar under vintern hittar tillbaka till de tusentals platser de gömt frön på under sommaren.⁵ Också kriminalpolis har känt till detta. Man vallar vittnen, offer och förövare på brottsplatsen, då vaknar minnena. Även exegeter har anat detta. Genom 2014 års Nobelpris finns nu en vetenskaplig förklaring till vad vi inte bara anat utan nästan känt till.

Och då är vi framme vid mitt första djärva tips till hungriga forskare vid den teologiska fakulteten i Lund: sätt dig in i 2014 års Nobelpris i medicin eller fysiologi.⁶ Närläs sedan Nya och Gamla testamentet i ljuset av denna upptäckt! Läs evangeliernas berättelser i medvetande om att alla minnen är förknippade med platser. När vi berättar något vi minns ligger platsen därunder som ett skellett hela tiden. Vad betyder det vi nu vet om minnens förhållande till platser för berättelsen om Sackaios, om Emmausvandringarna, om bröndundren, om de olika fiskafängena? Vad betyder detta för berättelserna om underverken. Vad betyder det för Jesu olika tal, för händelserna vid Golgota och graven etc etc? Vad betyder det vid läsningen av Apostlagärningarna och breven?

En text som ofta påstått vara ett sent tillägg är Mark 8:27-30 jag citerar bara några rader: Då frågade han dem: ”Och ni, vem säger ni att jag är?” Petrus svarade: ”Du är Messias.” Men hur börjar den berättelsen i vers 27? ”Sedan gick Jesus och hans lärjungar bort till byarna kring Caesarea Filippi. På vägen frågade han dem . . .” Denna platsanknytning gör det svårare att enkelt avfärda denna perikop som ett konstruerat tillägg. Något mycket väsentligt sades vid Caesarea Filippi.

Även om jag själv häpnat när jag läst Nya testamentet efter denna vetenskapliga upptäckt av minnets förhållande till platser förstår jag att en tränad exeget kommer att läsa på annat sätt och jag vill inte föregripa någons nyläsning. Men jag kan inte annat än tro att det kommer att medföra bl a en avsevärd problematisering av förhållan-

⁵ Staffan Ulfstrand, *Flugsnapparens vita fläckar. Forskningsnytt från djurens liv i svensk natur*. Atlantis 2000. Sid 147 f.

⁶ Till exempel Nobelföreläsningarna av makarna Moser i Uppsala, John O Keefe på Karolinska. URL = <http://media.medfarm.uu.se/play/kanal/173/>; <<http://www.nobelprizemedicine.org/>>

det mellan begreppen ögonvittneskildring och konstruktion.

När jag förberedde detta föredrag samtalade jag naturligtvis med min vän och mångårig medarbetare Per Beskow. Han har haft stor betydelse för förlaget och vi har samtalat med varandra i telefon dagligen i över trettio års tid. Vi har inte så sällan talat just om minnet. Att tala med Per Beskow om minnet är att tala med rätt person. Hans fenomenala minne är redan legendariskt. På tal om minnet och tradering berättade han detta för mig för några år sedan:

I augusti 1958 var jag inlagd på Eskilstunas lasarett för observation (jag hade tjänstgjort på Selaön och fick en akut näthinneinflammation). Det fanns på den tiden ett informerande eftermiddagsprogram som hade titeln Riksradiön. Den dagen inleddes en serie om långvariga minnen. Jag lyssnade på första utsändningen, och där fanns en gammal dam som berättade följande:

”Min mormor hade brukat köpa lingon av en gammal gumma, och en gång fick jag av henne höra följande barndomsminne. Hon satt på en pall i köket när köksdörren öppnades och hennes far kom in och tycktes våldsamt upprörd, och han sade ’Kan ni tänka er vad som har hänt? De har skjutit kungen!’” (Gustav III, förstås.)

Det här är alltså exempel på en muntlig tradition som mig veterligen aldrig har blivit nedskriven förrän nu. I den traditionskedjan är jag förstas den siste tradenten.

La du märke till hur Per började beskrivningen av sitt minne: Eskilstunas lasarett, Selaön! När han berättade detta för några år sedan hade 2014 års Nobelpris inte delats ut och han hade ingen aning om att hans minne på ett så fundamentalt sätt var förknippat med en plats. Tänkte du på den gamla gummans barndomsminne, uppmärksammade du platsen? ”Hon satt på en pall i köket när köksdörren öppnades.”

På tal om den platsanknytningen, vad säger vi om Markus berättelse om hur Jesus stillar stormen i kap 4:38 ”Självlåg han och sov i aktern med huvudet på dynan.” Och så de tre verserna om ”en krubba” i Luk 2.

Per Beskow och jag har ofta kommit att tala om långvariga minnen, manifesta minnen, alltså sådana som finns fotografiskt inetsade i oss och

som ofta handlar om minnen av stora positiva eller negativa händelser. De flesta människor kan se framför sig var de befann sig när de fick höra nyheten om mordet på Olof Palme. För egen del ser jag helt klart framför mig sovrummet när min pappa dör, det är nu 41 år sedan. Per Beskow och jag har många gånger förundrats över att vissa exegetiska teorier inte synes bry sig om detta fenomen: att stora, oväntade skeenden skapar långvariga minnen. Som om lärjungarna och många, många andra ögonvittnen helt plötsligt tappade sitt minne efter uppståndelsen. Också detta, tillsammans med upptäckterna som belönades med 2014 års Nobelpris, skulle kunna vara grund för spännande nyläsning av många historiska källor.

Får man upp ögonen för denna naturvetenskapliga upptäckt ökas helt enkelt ljuset i vår forsknings sökarglas. En märkligt sammanträffande är att 2014 års nobelpristagare i litteratur, Patrick Modiano, fick priset för ”för den minneskonst varmed han frammanat de ogripbaraste levnadsöden och avtäckt ockupationsårens livsvärld”. Alla vi som läst honom vet att han är platsens mästare.

*

Artos bokförlag startade en höstdag 1978. Jag var komminister i Stensele församling stationerad i Storuman. Församlingen spred ett litet församlingsblad och mitt uppdrag var att denna dag ge manus till den lokala reklamtryckaren. Han höll till i ett före detta EFS-kapell vid Blå vägen, byggt någon gång på tidigt femtiotal av Daniel Lönnebo, äldre bror till biskop Martin. När jag stod framför den lilla offsetpressen frågade jag om det gick att trycka böcker på den. Naturligtvis! var svaret och jag sa att jag skulle återkomma med en bok jag ville ha tryckt. Boken i fråga var *Den fördolda verkstaden*, en samling självavärdande brev av skomakaren och mystikern Hjalmar Ekström. Saken var den att jag hade blivit fascinerad av mystiken i 20-årsåldern och denna bok ville jag verkligen kunna sprida. Redan fem år tidigare, i sept 1973, jag var då församlingsassistent i Skellefteå Sankt Olovs församling, hade jag startat en studiecirkel i kristen mystik. Den första i landet sades det. Vi läste Thomas Merton: Vägen till kontemplation. Jag

var då 23 år gammal, och skrev själv en studieplan på fyra sidor som krävdes för att vi skulle ha en giltig studiecirkel i SKS regi. Den hade 12 samlingar och till två av dem hade vi medverkan av fackmän, den ene var Owe Wikström och den andra var Martin Lönnebo. Vi samlades i vårt hem på Sörböle i Skellefteå.

Nåväl, nu var det 1978 och genom kontakter kontakter fick jag rättigheter och vi tryckte *Den fördolda verkstaden* på A4-ark, fram och baksida, och satte sedan bladen i en enkel vikmaskin. De olika buntarna med vikta ark tog jag hem till vårt kök och när barnen somnat plockade Inger och jag ihop alla blad i rätt ordning och limmade fast dem tillsammans med ett enkelt omslag. Det blev en av de fulaste böcker man sett i svensk bokbransch. Men denna lilla bok blev det senapskorn som evangeliet berättar om och som växte till ett helt träd, Matt 13:31.

Hur som helst lyckades jag sälja ett par hundra exemplar och förlaget fick sin start. *Den fördolda verkstaden* gav vi ut i sin åttonde upplaga för två år sedan. Jag kan inte här redovisa hela utgivningslistan, idag ca 850 titlar, utan det får bli några nedslag i verksamheten. Under 5 år hade jag förlaget som hobby men 1984 och framåt krävdes det mer och mer tid, till slut var det heltid. När jag sa upp mig från komminister-tjänsten bad jag om biskopens välsignelse att fortsätta min prästgärning som förläggare. Och den fick jag.

Redan på tidigt 1970-tal hade jag uppmärksammat *Ortodox Kyrkotidning* som utgavs av Volmar Holmström från Töre i Norrbotten. Det som grep mig i den var några återkommande små tänkespråk kallade *Pärlor från öknen*. 1980, då förlaget alltså funnits något år återkom tankarna på dessa *Pärlor från öknen*. Genom Volmar fick jag reda på att det var en Birgit Lindqvist i Knivsta, som hade översatt dem från engelskan. De var ursprungligen skrivna på grekiska. Jag kontaktade Birgit och frågade om hon var villig att sammanställa en bok med dessa *Pärlor från öknen*. Samtidigt köpte jag två engelska samlingar av *Sayings of the Desert Fathers*⁷. Nu skulle ju detta bli en sekundäröversätt-

⁷ Waddell, Helen: *The Desert Fathers*. Constable & Co Ltd (1946), och Sister Benedicta Ward, *The Wis-*

ning så jag beställde också en fransk översättning från Bibliothèque National i Paris⁸ för att kolla översättningarna. En av mina konfirmanders mamma arbetade på det lilla biblioteket i Storuman. Hon ringde en dag och sa: Nu har rälsbussen kommit och du kan komma och hämta din bok från Paris. När jag läste både den engelska och den franska upplagan förstod jag att detta måste översättas från grekiskan. Någon tipsade mig på Per Beskow, som jag inte kände, men vilkens namn jag hört. Per hade möjlighet och ville gärna göra detta och det arbete som Birgit redan gjort kom till stor hjälp. Vi hade kontakt under vägen och efter ett drygt halvår ringer Per och säger att han har lagt manuset på brevlådan. Samma (!) eftermiddag ringer en person som heter Per Mases till mig i Storuman. Jag hade hört talas om honom men vi hade inte träffats. Han berättade att han var föreståndare på Sankt Davidsgården i Rättvik. Han ville tala med mig om några underbara texter som de i Rättvik hade uppmärksammat på av en tillfälligt där boende grek, vid namn Eusebius Wittis.

Att han ringde just mig kan bero att jag året innan givit ut ett föredrag av Kallistos Ware som han hållit på den Europeiska kyrkokonferensen på Kreta 1979. På mötet medverkade också min biskop, Stig Hellsten, och han ville att mitt lilla nystartade förlag skulle ge ut detta föredrag i en småskrift. Den heter *Den helige Ande i den kristnes personliga liv*. Vi har sålt den i många tusen exemplar och den säljs fortfarande.

Så frågade Per Mases mig: Har du hört talas om något som heter Ökenfäderna och deras tänkespråk? Synnerligen häpen berättade jag som det var, att den första översättningen från grundtexten av dessa nu var gjord och att den var på väg till mig denna dag! Häpenheten var naturligtvis lika stor hos Per. Det hela resulterade i att Eusebios Wittis skrev en inledning till Per Beskows översättning av Ökenfädernas tänkespråk. Han undertecknade den med namnet Helladius Siljanus, greken från Siljan.

Hur skall man förstå en sådan enastående samtidighet? Carl Gustav Jung kallar det för en

ickekausal synkronicitet. Saker sker samtidigt men utan synlig gemensam orsak. Naturvetenskapligt orienterad som jag är fann jag en rimlig förklaring. Svampens mycel finns i jorden överallt, alltid. Vid rätt värme och fuktighet ploppar svamparna upp överallt, självklart utan att ”veta om” varandra. Här i Sverige hade längtan efter djup andlig visdom legat latent i vårt folk i tusen år och vid rätt andlig torka uppstår längtan efter den hos en präst i Storuman samtidigt som gårdsfolket på Sankt Davidsgården är mogna att ta emot den.

Det visade sig att tiden var mogen för många fler att ta emot denna fasta föda. *Ökenfädernas tänkespråk* blev avgörande för många, många personer, inte bara här i Lund. Jag har inte här möjlighet att berätta utförligt om detta förunderliga mottagande utan bara påminna om att Gunnel Vallquist skrev en Understreckare om Ökenfäderna och tänkespråken i SvD den 3 jan 1983. Jag är ganska övertygad om att ingen svensk biskop, präst eller pastor hade en susning om denna spiritualitet innan vår publicering.

Redan tidigt visste jag att förlaget skulle ha en allmänkyrklig utgivning. Jag hade fått lära mig något fundamentalt av Lars Thunberg på det högre seminariet i patristik i Uppsala, det bör ha varit hösten 1976.⁹ Han visade att ett av den tidiga kyrkans största problem var att de smala heresierna hotade den stora tolkningsgemenskapen som alla, över allt, i alla tider omfattade. Sanningen fanns inte i det partikulära utan i helheten, kat'holon. Svenska kyrkans snäva lutherdom var anorektisk (det sa inte Lars men det framstod som självklart). Det betydde att jag vid sidan av Arndts Sanna kristendom och Luthers Kyrko- och Huspostilla gav ut helgonbiografier, medeltida mystiker, kyrkofäder, och både filosofer, teologer och schemamunkar från Ryssland och omsider en dominikanmunk från Lund och en karmelitbroder från Tågarp. Med andra ord började också levande människor sända in manus och jag släppte det tidiga skämtsamma kravet att man helst bör ha varit död i mer än 400 år för att bli utgiven på Artos. Alltså blev utgivningen utvidgad till både gammalt och nytt. Så

dom of the Desert fathers (anonymus series) SGL Press (1975).

⁸ Jean-Claude Guy, *Paroles des anciens : Apophtegmes des pères du désert*, (jag har tyvärr inte årtal på den tryckning jag läste)

⁹ Det var första gången en sådan hölls i Uppsala. Vi var fyra, fem studenter som mötte Lars under ett halvår.

besannades det bibelord som var helt avgörande när jag kallades till präst i aug 1976, Matt 13:52 ”Varje skrifflärd som har blivit himmelrikets lärjunge är alltså som en välbärgad man som ur sitt förråd kan ta fram både nytt och gammalt.”

Vi har nu som sagt gett ut ca 850 titlar i följande kategorier:

- Den tidiga kyrkan
 - Det inte livet och mystiken
 - Den katolska traditionen
 - Den ortodoxa traditionen
 - Svenska kyrkan och den lutherska traditionen
 - Akademisk litteratur
- + övrigt och församlingsmaterial.

*

Här vill jag nu ge ännu ett tips på teologisk forskning som har en del av sitt undersökningsområde på just vårt förlags utgivning. Den handlar om att beskriva och förstå den förändring som skett i det andliga livets konkreta former de senaste fyra, fem decennierna i vårt land, alltså i det som Alf Härdelin kallar spiritualitet.¹⁰ När jag började läsa teologi i Uppsala 1968 fanns endast några få texter på svenska från den tidiga kyrkan, från den medeltida mystiken, från den ortodoxa teologin och spiritualiteten¹¹. Den romersk-katolska kyrkan i Sverige hade det något bättre ställt. Där fanns en handfull helgonbiografier och uppbyggelseböcker men framför allt fanns i Sverige katolska författare och journalister¹² som genom skönlitteratur och artiklar medverkade till att den monolitiska lutherdomen inte hade hegemoni på tänkandet. Men i de teo-

¹⁰ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Spiritualitet>

¹¹ Sven Lidmans (ofullständiga) översättning av *Augustinus bekännelser*, Johannes Gabrielsson översättning av *Om Kristi efterföljelse*, korta texter ur kyrkans historia i samlingsverket: *Den kristna tanken* av Knut Hagberg, och några få fler titlar. Natur & Kultur hade givit ut Hugo Balls *Dionysios Areopagita* och Bertil Brismans två böcker mer texter av Mäster Eckehart. Pro Veritate började ge ut de ortodoxa författarna Anthony Bloom och Alexander Schmemmann på 1970-talet.

¹² Sven Stolpe, Gunnel Vallqvist, Barbro Alving, Birgitta Trotsig, Östen Sjöstrand, m fl.

logiska studierna och så som jag förstod mentaliteten på Dekanhuset i Uppsala var den lutherska traditionen fortfarande helt dominerande. Det man läste som uppbyggelse om aftonen i vårt land, (i Svenska kyrkan och de närliggande EFS och Svenska Missionsförbundet) var Bo Giertz, Ole Hallesby och Fredrik Wislöff, språkligt reviderade nyupplagor av Rosenius, Billy Grahams böcker hade börjat utges från tidigt 1950-tal etc etc. Låt mig också nämna en kvinna i denna mansvärld, Basilea Schlink som hade en succé 1964 med sin bok *Guds ljusblå buss*.¹³

Idag är situationen annorlunda. På fakteologins område finns inte mycket kvar av det själv-evidenta lutherska grundmönster genom vilken snart sagt all teologi framträdde så sent som på 1960-talet. Det kan vara svårt för er yngre studenter att begripa detta. För egen del häpnade jag när jag från mitten av 1970-talet och efter en knastertorr teol kand i Uppsala visades på allt från Vladimir Lossky,¹⁴ Simone Weil, Jaroslav Pelikan, Teresa av Avila och senare Olivier Clement och Evelyn Underhill. Men speciellt när det gäller spiritualitetslitteratur eller som man tidigare kallade den, uppbyggelselitteratur, är kanske förändringen tydligast. Nu är den underliggande inspirationen från katolsk och ortodox tradition betydande i Sverige. På några decennier har det vi kallar den kristna bokmarknaden drastiskt förändrats: både rent fysiskt – som exempel fanns 1956 ca 130 kristna boklådor, 1995 20 st,¹⁵ idag finns sju – men framför allt har innehållet i böckerna blivit annorlunda. Det märker vi kanske tydligast på den närmast totala frånvaron av den form av luthersk/pietistisk litteratur som för bara några decennier sedan fanns på flesta kristnas nattygsbord. Till detta kan vi lägga nya uttryck för kristen spiritualitet som kommer från katolska, ortodoxa och orientaliska kyrkor: dels devotionalier, dvs ikoner, krucifix, radband och helig olja: och dels framväxten av retreatgårdar och pilgrimsfärder. Den största retreatverksam-

¹³ Bokhandlarna Henric Bergner och Marianne Berglund i Umeå.

¹⁴ *The Mystical Theology of the Eastern Church*, som jag läste i okt 1977 i Loutraki, Grekland, då min svärfar fyllde 60, på tal om platser och minnen.

¹⁵ Allan Hofgren: *90 år i den kristna bokens tjänst*, Stockholm 1996. Där finns också litteratur för vidare studier.

heten i Svenska kyrkan idag har sin viktigaste inspiration från Ignatius av Loyola.¹⁶

Hur skall vi beskriva och förstå denna utveckling? Låt mig ge ett exempel (i notappraten finns ett till).¹⁷ När pingstpastor Peter Halldorf talar på den stora Hönökonferensen (Ekumeniakyrkan) sommaren 2004 håller han upp en bok inför de över tusen samlade. Han säger: ”Om ni skall läsa en enda bok de närmaste tio åren tycker jag att ni skall läsa denna”. Så visar han dem Olivier Clements bok *Källor, den kristna spiritualitetens ursprung*. För att friska upp ert minne var Clement (1921–2009) en ortodox teolog, professor vid St. Sergius ortodoxa teologiska institut i Paris, ansedd som en av samtidens mest lysande teologer och intellektuella i Frankrike.

Finns någon vettig metod att studera och förstå ett fenomen i samtiden som har så många påverkansfaktorer? Här är ett nytt spännande teologiskt forskningsområde. Som ni hör gör jag det lätt för mig, jag bara föreslår, det blir den entusiastiska teologiska forskaren i Lund som får göra grovjobbet.

Men låt mig ändå här lista några saker som går att studera för samtida teologisk idéhistorisk forskning. Man kan på flera sätt undersöka själva utgivningen av böcker under tid. Man kan med viss möda ta reda på antalet försålda exemplar. Man kan intervjua Libris bokförlags chef under åren 1983–1998, Björn Ingvar Olsson, och fråga hur ett tydligt frikyrkligt förlag började ge ut karmelitmunken Wilfrid Stinissen, som kom att bli en av de mest sålda och lästa uppbyggelseförfattarna i vårt land. I samband med det kan man studera karmeliternas och Veritas utgivning allt större utgivning.

¹⁶ När det gäller Ignatius är Magnus Malms betydelse för svensk retreatörelse enastående.

¹⁷ Även i detta exempel finns Peter Halldorf med. Den 28 februari i år hölls en ekumenisk bokdag i Kalmar: Ekumeniakyrkan och Svenska kyrkan tillsammans med Sensus och Bilda. Rubriken var: Ordet kommer nära, ekumenisk bokdag. Och inbjudan löd: ”Välkommen till en ekumenisk bokdag lördag den 28 februari 12.30. Peter Halldorf talar kl 13.00 under rubriken; *Filokalia - en andlig skattkammare* och 15.00 fortsätter Sr Sofie, OP under rubriken; *Stairway to Heaven - my way*.”

Man kan intervjua mig. Man kan ställa frågan så här: Hur uppkommer idéer om en bokutgivning i ett specifikt förlag?¹⁸ Svaret finns i notapparaten till det här föredraget där också många namn nämns, bl a härifrån Lund.

¹⁸ Jag ser följande vägar hur en bok blivit utgiven på vårt förlag. Jag använder både första och andra person eftersom jag var ensam bara de första ca sjutton åren. Låt mig passa på att säga att vi har löst successionen, tre av våra barn arbetar nu i förlaget.

1. Jag läser om någon person eller något ämne och tänker att det där borde vi ge ut en bok om. Jag ber en författare skriva eller en översättare översätta. Jag iscensätter allt själv, gör degen och bakar brödet (ho artos) från ax till limpa. Så var det förr men så är det inte längre.

2. Genom ett samtal med någon vän, eller prästkollega eller andra uppkommer en idé om en bok som borde ges ut. Låt mig nämna några namn, Gunnel Vallqvist, Torsten Kälvemark och Bo Nordin. Eftersom vi numer är sex personer på förlaget uppkommer idéer bland oss och jag hänför dem till denna kategori.

3. Genom samtal med lärare på de teologiska fakulteterna framkommer idéer om vad som borde publiceras. Här har Lund varit den mest frekventa inspirationskällan. Låt mig nämna några namn av stor betydelse: Sten Hidal, Samuel Rubenson, Antoon Geels, översättaren Bengt Ellenberger och Bengt Hägglund. Många andra kunde nämnas. Från Uppsala: Lars Thunberg, Ezra Gebremedhin, Oloph Bexell och även där många andra. Från Stockholm måste jag absolut nämna Per-Arne Bodin. Till denna grupp får vi väl också lägga alla doktorander vilkas avhandlingar vi gett ut.

4. Genom att något av Svenska kyrkans stift eller dess forskningsenhet eller andra liknande organisationer/stiftelser/kyrkliga föreningar ger ett uppdrag. I denna kategori av ”uppdragsutgivning” finns också Festskrifterna.

5. Och så den kanske viktigaste orsaken till hur en bok blir utgiven: någon ringer, skriver eller e-postar en idé eller sänder in ett manus. Ibland är det någon jag känner, oftast någon för mig obekant person. Naturligtvis vänder man sig inte till oss out of the blue utan för att man känner till vår utgivning.

Den mest lönsamma idén i förlagets historia var när Bo Brander och Göran Skytte presenterade sin idé om en bok där Bo Brander efter gudstjänstens predikan utfrågades av en journalist, Göran Skytte. Boken, Ett år med Jesus blev en dundersuccé, inte bara ekonomiskt utan framför allt för att massor av människor fick möta en förkunnelse som de kunde ta emot.

*

Så till sist ännu ett förslag till ny teologisk forskning som har med vårt förlags utgivning att göra och med ett aktuellt bokprojekt. Det handlar om utgivningen av en av den tidiga kyrkans viktigaste texter, Irenaeus av Lyon, *Mot heresierna*. Den som översatt är den nu 99-årige Olof Andrén och den som arbetat med redigeringen och som skrivit en utförlig inledning är den nu 88-årige Per Beskow. (Inom parentes, det skulle behöva skrivas ingående studier om båda dessa trogna arbetare i patristikens trädgård.) När vi arbetat med denna text och kringlitteraturen runt den finns en tråd att spinna vidare på. Man kan säga att det handlar om vad vi på Artos inte givit ut. På frågan: Varför har vi refuserat flera tusen manus genom åren? är svaret trefaldigt. 1. Vi bedömer att manuset inte håller kvalitet. 2. Det ligger utanför vårt utgivningsområde (det kan passa för ett annat förlag) och 3. Vi står inte för den teologiska hållning som manuset ger uttryck för. Om vi bortser från de två första svaren blir det tredje spännande och det har verkligen med Irenaeus *Mot heresierna* att göra.

När jag tidigt i höstas lyssnade på ett föredrag¹⁹ av och sedan läste dekanen vid S:t Vladimir Orthodox Theological Seminary, John Behr (f 1966), och hans *Irenaeus of Lyon, Identifying Christianity* (2013) i serien *Christian Theology in Context* var det något av en aha-upplevelse.

Här fanns en bestickande likhet mellan mitt/vårt tänkande om utgivningen och – enligt Behr – Irenaeus syn på vad som är allmän kristen tro. Men låt oss börja med vad jag ville och vill med förlaget. Och då måste vi börja vid roten. Mina syskon och jag växte upp i en familj där den kristna tron var självklar och praktiserad och alla i den stora släkten delade den. Det var i EFS bönhus vid Luleåvägen i Boden vi hade vår andliga tillhörighet. Pappa sjöng i kyrkokören i Svenska kyrkan, så att gå från bönhuset, där min mamma var ungdomsledare i många år, till Svenska kyrkans KGF under gymnasietiden var inget problem. KGF var oerhört betydelsefull för många unga i Luleå stift på 1960-talet. En utförligt teologiskhistorisk forskning om KGF är

ännu inte gjord. Men skynda på, vi ögonvittnen blir bara äldre och äldre. Gemenskapen i KGF betydde också att den ljusa men snäva Rosenianska fromheten i hemmet berikades med sakrament och tidebön. Livet var härligt och moderniteten på stark frammarsch.

Det är känt att många fromma gossar från det pietistiska Norrland som, allt sedan 1800-talet till för några decennier sedan, kom ner och började läsa teologi i Uppsala gick igenom en troskris.²⁰ Värst var kontakten med bibelteologin som dissekerade och systematiserade bibeltexten enligt tidens olika filosofiska system. När jag läste översiktskursen hösten 1968 och sedan ett betyg i Nt fick jag ingen kris. Jag tyckte att de olika underliggande filosofiska idéer efter vilka de olika perikoperna skulle klippas itu, sorteras och tolkas var ovetenskapliga. Inför förnuftets krav och textens alla problem hade jag bara ett svar: Detta känner vi inte till. Jag läste samtidigt två betyg i praktisk filosofi för Hedenius och skrev en uppsats om *Undren hos Hume*. Hedenius hade inga problem med min vetenskapsoptimistiska syn, alltså: Detta känner vi *ännu* inte till.²¹

Jag var naturligtvis exegetiskt okunnig och ungdomligt högmodig. Men själva grundhållningen om det vi inte känner till har jag fått med mig. Under studierna i Uppsala blev som tidigare nämnts Lars Thunbergs seminarium i patristik den viktigaste ögonöppnaren. Utan djupare reflexion, men genom flitigt läsande öppnades under åren mitt teologiska och andliga universum och när jag sedan började med förlaget hade jag en ganska klar uppfattning om utgivningen. Sanningen finns i helheten och ledfyren var *sensus fidelium*, de trognas förnimmelse, som alla, överallt i alla tider förnummit. Jag skrev en artikel om *sensus fidelium* som publicerades i början av 2005 i Dagen och också i Kyrkans tidning och den fick en viss uppmärksamhet.²²

Jag tror alltså inte på en avgränsad evangelisk-luthersk svensk kyrka där varje enskild kristen skall tolka 66 bibelböcker utan på en helig, all-

¹⁹ URL = <<https://www.youtube.com/watch?v=Gy-gCEWh5-4>>

²⁰ Bl. a. Nathan Söderblom, Dietz Lange: *Nathan Söderblom och hans tid*, s 70 ff.

²¹ Jag avslutade uppsatsen med just den meningen om jag inte missminner mig.

²² <http://brogren.nu/artos.htm>

männelig och apostolisk kyrka. Kyrkan är allmännelig genom att den riktar sig till alla folk. Den är apostolisk i den bemärkelsen att den är densamma från apostlarna till idag och den är helig i den bemärkelsen att den omfattar evig-heten.²³ För mig var det helgonen och kyrkans mystiker som i kyrkan bevarade den grundläggande melodistämman, Cantus firmus, som Skrifterna vittnade om. Omkring den växte sedan den teologiska, liturgiska och pastorala symfonin. Det är i den stora tolkningstraditionen det verkliga uttrycket för kristen tro skall sökas. Tradition då förstådd som Robert Taft SJ formulerar det:

Tradition är inte det förflutna. Traditionen är livet i kyrkan i dag, i en levande kontinuitet med allt som har kommit före. Det förflutna är dött, men traditionen lever, traditionen är nu.²⁴

Och låt oss då komma till John Behr och hans bok om Irenaeus. Behr menar först att med Irenaeus har vi, för första gången, en uttömmande berättelse om kristen tro och heresi. Heresi ser han som en *självald* separation av dem som inte ville dela den bredare samhörigheten av olika kristna gemenskaper i Rom, eller som såg ner på andra som underlägsna, alltså de som i mångfalden förblev i trons enhet. Han skriver också att med Irenaeus har vi, för första gången, en redogörelse för den "kanon" eller "sanningens regel", som inte var en lista över abstrakta läror som skulle ha varit ett slags apostolisk deposition, ett slags arv, utan en samstämmighet i *tolkningen* av Skrifterna (det vill säga Gamla testamentet) som sågs som en mosaik av Kristus predikad av apostlarna.

Behr avvisar alltså de senaste decenniernas föreställningar om att Irenaeus är en ledande figur i framväxten av en intolerant, patriarkal, hierarki, som exkluderar heretiker på grundval att det skulle finnas en apostolisk deposition, som skulle förstås som läroformuleringar i trosbe-

kännelsens form. Men denna föreställning är helt enkelt inte sann. Det är i själva verket motsatsen till vad som hände. Marcion bröt sig ur den allmänna samhörigheten av kristna gemenskaper. Det var heretikerna som var intoleranta. Kristenheten var för Irenaeus katolsk, inte som en universell monolitisk institution utan som en samfällighet som omfattar en mångfald, ofta etniska, gemenskaper i en kropp.

Grundbilden för Irenaeus är att de många olika traditionerna skall vara en symfoni där en mängd tolkningar vävs ihop. Det finns en Cantus firmus och det är apostlarnas *paradosis*, det vittnesbörd de har överlämnat och hur de tolkas genom Skriften, det vill säga Gamla testamentet. Runt denna vävs sedan en mängd tolkningar i vidare och vidare cirklar. Det som håller ihop symfonin är naturligtvis harmonin. Heretikernas, villolärarens, signum är att han inte vill böja sig under Cantus firmus. Harmonin skär sig. *Haireisis* betyder "att utvälja en", "att stå vid en". Heretikern anser sig ha en *djupare kunskap*, en gnosis, och ser ner på *sensus fidelium*. Här finns det korta svaret på varför vi refuserat manus. Varje gång jag fått ett manus där författaren anser sig veta något mer än alla andra, ha en större kunskap än andra, sticker jag ner min hand i fickan och osäkrar min revolver.

Låt mig då till sist föreslå ännu ett ämne för teologisk forskning. Vore det inte intressant att undersöka Svenska kyrkans teologiska ställningstaganden, låt oss säga efter år 2000, just mot heresibegreppet. Och då skall heresibegreppet inte tolkas att döma ut någon utan just som en väg att självmant skilja sig från helheten. Svenska kyrkan ser sig ju enligt flera kyrkopolitiska partier som en kyrka som går före de andra. Begreppet *sensus fidelium* betyder kort: "Ett uttryck för hela det kristna folkets trosmedvetande som ger dem samstämmighet i tros- och moralfrågor." Här går verkligen Svenska kyrkan långt före alla andra. Hur långt före kan man gå utan att tappa kontakt med de andra kyrkorna?

Det är framför allt två saker som behöver utredas. 1. Vad har kyrkopolitikerna i kyrkomötet och de tjänstemän som bereder de beslut som därtas för *kunskap* som andra kyrkors ledare inte har? 2. Varför förs ingen dialog med de i Svenska kyrkan som inte tänker som det kyrkopolitiska kyrkomötet? Jag har talat med flera så

²³ Per Beskows formulering.

²⁴ URL = <<http://www.uscatholic.org/church/prayer-and-sacraments/2009/11/mass-instruction-fr-robert-taft-liturgical-reform>> Robert Francis Taft, SJ (f 1932) Arkimandrit i Eastern Catholic Church, är expert i orientalisk liturgi och professor emeritus i Påvliga Orientaliska Institutet i Rom.

kallade bekännelseetrogna gemenskaper i landet, alltifrån karismatiska till de som står katolska kyrkan nära. Alla vittnar om att Svenska kyrkans ledning inte vill samtala med dem. Det finns ingen dialog, det finns en tystnads kultur.²⁵

2006 gav vi ut Göran Lundstedts avhandling *Biskopsämbetet och demokratin, biskopsrollens förändring i Svenska kyrkan under 1900-talets senare del*. Jag läste den som en deckare om hur Svenska kyrkans biskopsämbete avlövdades. Att forska om Svenska kyrkans utveckling de senaste åren är helt nödvändigt, för den utveckling som nu sker i Svenska kyrkan är av stor kyrkohistorisk betydelse. Och märk väl, detta säger jag inte i något kyrkopolitiskt meningsutbyte utan just som en önskan om samtida forskning. Åsikter och meningsutbyten har sin plats, forskning är avgörande. Redan till senhösten kommer på vårt förlag ut en avhandling av Marie Rosenius i Umeå som preliminärt heter *Ecklesiologi före och efter kyrka-statförändringen 2000: Är Svenska kyrkan samma kyrka?*²⁶

Men jag är också medveten om att detta forskningsförslag kan vara utmanande. 2013 skrev jag en artikel inför Reformationsjubileet 2017 som heter ”Den bortre parentesen”.²⁷ Den blev antagen av Svensk Kyrkotidning. Där beskriver jag att *haireisis* betyder ”att utvälja en”, ”att stå vid en” och det problematiska med att kalla sig en evangelisk-luthersk kyrka. Det var inte en polemisk artikel utan snarast en inbjudande. Troligtvis läste de flesta biskopar den, många i kyrkostyrelsen och kanske tusen präster. Hur många antog min inbjudan till att tala om

²⁵ Det är tråkigt att Svenska kyrkans ledarskap inte bryr sig särskilt om att lyssna till de röster – och det är ju inte bara Eva Hamberg, Elisabeth Sandlund och Kyrkans tidnings Barbro Matzols – som påtalar att Svenska kyrkan alltmer verkar fjärma sig från en klassisk kristen bekännelse. Antingen bemöts sådana röster med tystnad eller så talas det (misstänksamt) om ”konspiration” eller (föraktfullt) om ”trospoliser”. Som om ögat inte behövde örat, handen inte foten, hjärnan inte hjärtat. Anna Sofia Bonde, URL = <<http://frimodigkyrka.se/category/kyrkans-tidning/>>

²⁶ Se också hennes art ”Lex orandi, lex credendi” i *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, årg 88, 2012.

²⁷ ”Den bortre parentesen” *Svensk kyrkotidning* nr 2, 2013. URL = <<http://www.kristenenhet.nu/kristenenhet-filer/2013-01%20per%20akerlund.htm>>

dessa saker? Det kom inte ett enda svar, den bemöttes med öronbedövande tystnad.²⁸ Låt mig i samband med detta, utan all annan jämförelse, återge John Okeefs erfarenhet när han första gången publicerade sitt forskningsresultat om platsceller i hjärnans djupaste strukturer. Hans artikel bemöttes med kompakt tystnad.

Men åter en sista sekund till Irenaeus. I notaparatens till detta föredrag finns ett längre utdrag ur *Mot heresierna* som på ett roligt sätt visar hur Irenaeus passar för en trosbroder som är naturvetenskapligt intresserad.²⁹

*

De människor som läst förlagets böcker är naturligtvis en sky av vittnen. Mest gripande i den feedback som läsarna ger är de för vilka den

²⁸ Den kommenterades i Dagen och i Signum.

²⁹ II.28.2 Om vi nu inte kan få svar på alla frågor som Skriften ställer behöver vi ingen annan gud än den som finns, för det är höjden av gudlöshet. Vi får lämna det åt Gud som har skapat oss, eftersom vi vet att skrifterna är fullkomliga, ingivna som de är av Guds Ord och den heliga Anden. Vi som på allt sätt är mindre än Guds Ord och hans Ande behöver kunskap om hans hemligheter. Det är ingenting märkvärdigt i att vi måste få en uppenbarelse om det som hör till det andliga och himmelska. Det myckna som ligger under våra fötter, det som hör till skapelsen, det känner vi, ser vi och umgås med. Ändå undgår det vårt vetande, och vi överlämnar det åt Gud som måste vara den främste av allt. Kan vi förklara varför Nilen stiger? Vi påstår mycket, och somligt är övertygande, annat inte, Vad som är sant, visst och säkert, det tillkommer Gud. Var fåglarna håller till, de som kommer om våren och lämnar oss om hösten, det vet vi inte fastän det sker i denna värld. Hur kan vi förklara havets ebb och flod som måste ha någon bestämd orsak? Vad kan vi säga om världar på andra sidan om oceanen? Eller vad kan vi säga om hur regn uppstår liksom blix och dunder, molnsamlingar, vindar och dimmor, eller säga något om förråden av snö och hagel och det som hör dit, eller hur molnen bildas och dimma uppstår? Vad är orsaken till att månen tilltar och avtar? Eller vad är anledningen till att vattnen är olika, och att det finns olika metaller, stenar och sådant? Om allt detta kan vi yttra oss när vi söker deras orsaker, men Gud som har skapat allt är ensam sannfärdig.

II.28.3 Mycket i det skapade är förbehållet Gud, medan annat är åtkomligt för vår kunskap.

Stora kyrkliga traditionen³⁰ öppnat sin rikedom. Äkta kristendom är igenkännbar i och med att den överallt, av alla, i alla tider kan förnimmas. Jag tycker mig ha fått så många exempel på denna *sensus fidelium* som jag talar om. Av min pappas systrar var det den yngsta, faster Gertrud, som enligt seden skulle ta hand om de åldrande föräldrarna. Därför fick hon bara gå sex år i folkskola och en kurs i konservering. Hon gifte sig med Josef och de kom att leva hela sitt liv i Luleå där de var mycket trogna medlemmar i Betlehemskapellet på Stationsgatan. Av de två

barnen, mina kusiner alltså, blev sonen kirurg och missionär i Tanzania och dottern sjuksköterska bland annat i Sudan och Etiopien. Faster Gertrud var ett under av fromhet. När hon som änka vid 80 års ålder fick vår utgåva av Augustinus bekännelser i sin hand blev hon ivrig. När hon läst färdigt sa hon: ”Jag har aldrig läst någon som så klart beskrivit det jag tror på. Äntligen en som förstått något.”

Tack för visad uppmärksamhet.

Summary

In this honorary doctorate lecture Per Åkerlund speaks about the publishing career he has pursued for 35 years, having published some 850 titles so far. He also gives some suggestions for theological research, mainly on the basis of some research findings connected to the 2014 Nobel Prize in Physiology or Medicine. Specifically, Åkerlund argues that the strong ties between the processes of human memory and our sense of spatial position can shed light in New Testament exegesis.

30 Sven-Erik Brodd och Ola Tjørhom, *Protestantism eller katolicitet? Om Kyrkans väsen i en ekumenisk tid*.